

ԱՆԻ ԽՈՒԴԱՎԵՐԴՅԱՆ

Բանասիրական գիյր. թեկնածու, դոցենտ

1917 Թ. ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ՝ «ՅՕԳՈՒՏ ԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՅԵՐԻ ԵՒ ԵՐԿՐԻ ԲԱՐԵԿԵՅՈՒԹԵԱՆ»

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատարակչությունը, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գաբրիել Բ. Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի հրամանով, հոգածությամբ «Սարգիս Գաբրիելյան» հիմնադրամի, լույս է ընծայել պատմագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Վահան Մելիքյանի՝ «Ս. Էջմիածնի 1917 թ. եկեղեցական համագումարը» (Էջմիածին, 2018, 88 էջ) գիրքը՝ նվիրված Հայոց պետականության վերականգնման առաջին հարյուրամյակին:

Մեր ժողովրդի պատմության ընթացքի գրեթե ոչ մի շրջանը երբեք հեշտ ու խաղաղ անվանել չենք կարող: Ցավոք: Սակայն Առաջին աշխարհամարտի տարիները բացառիկ էին՝ բիրտ, խելահեղ, ընդդեմ քաղաքակրթության ու բարձր արժեքների: Այն, նախճիրը, որ անպատիժ կատարվեց նախորդ դարասկզբին, մեր պատմական հայրենիքում, իրավական, բարոյական տեսակետից չունի վաղեմության ժամկետ...

Անցյալ դարասկզբը հախուռն, մեծ մասամբ՝ աղետալի հետեւանքներով իրադարձությունների անվերջ շարան է ասես հիշեցնում: Իրադարձություններ, որոնց գնահատականը տալու, վերլուծելու, սթափ արժեւորելու հնարավորությունն ժամանակակիցները չունենին: Ժամանակ չկար: Պատերազմի, նախճիրի, բռնագաղթի, սովի, համաճարակների ճիրաններից հալածյալ, մահապուրծ հայր մի ուղի ուներ, հույսի մեկ ճանապարհ, մեկ ու միակ ապահով անկյուն՝ դեպի Սուրբ Էջմիածին, դեպի Մայր Աթոռ...

1917 թ. փետրվարին Ռուսաստանում տապալվեց միապետությունը: Ի՞նչ էր իրենից ներկայացնում ժամանակավոր կառավարությունը, ի՞նչ բնութագիր եւ ի՞նչ հետեւանքներ կարող էր ունենալ մեր հայրենիքի արեւելյան բեկորի ճակատագրի վրա: Ամենեւին պատահական չէ, որ բազում մտահոգիչ հարցերի պատասխաններն առաջինը հենց հոգեւոր հայրերն էին փորձում գտնել: Հարյուրամյակներ շարունակ պետականությունը կորցրած մեր ժողովրդի համար Հայ Առաքելական Եկեղեցին ավելին էր, քան միայն հոգեւոր կառույց: Եւ, համապատասխանաբար

մեծ էր նաեւ պատասխանատուությունն իր հոտի ճակատագրի առջեւ: «Պատմութեան այս բեկումնային շրջանում պետականութիւնից զուրկ հայութեան ձայնն առաջինը համարձակօրէն հնչեցրեց Հայոց Եկեղեցին», - գրում է Մելիքյանը (12):

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Գեւորգ Ե. Սուրենյանցը մարտ ամսվա ընթացքում երկու ուղերձ է հղում կենտրոնական իշխանությանը. նա համոզված էր, որ «անօրինակ» պատերազմը պետք է հաղթական ավարտին հասցվի: Պատերազմ, որի ընթացքում արեւմտահայությունն «անօրինակ» զոհեր է տվել՝ հուսալով, որ հաղթանակը հնարավորութիւն կտա հայկական վիլայեթների խնդրի արդարացի լուծման համար. «Եւ մեծայոյս եմ, որ վերանորոգուած Ռուսաստանը, քաջարի դաշնակիցների համաձայնութեամբ, կը ստեղծէ նախկին տաճկական վիլայեթների վրայ ազատ Հայաստան», - կարդում ենք Նորին Սուրբ Օծության ուղերձում (13): Հոգեւոր հայրերը մեկ նպատակ էին հետապնդում. որ աշխարհաքաղաքական բոլոր փոփոխութիւնները նվազագույն կորուստներով կարողանանք հաղթահարել, իսկ հնարավորութեան դեպքում նաեւ հօգուտ երկրի ու ժողովրդի լուծումներ գտնվեն:

Աշխարհաքաղաքական, ազգամիջյան, ներհասարակական կյանքում կուտակվել էին կնճիռներ, որոնք պատասխաններ էին պահանջում: Իսկ այդ փնտրտուք-որոնումների ռահվիրաները, բնականաբար, դարձյալ հոգեւոր հայրերն էին: Եւ ոչ միայն այն պատճառով, որ հասարակութեան սերունդը՝ ուսյալ դասն էին, այլեւ, ինչպես վերը շեշտեցինք, ժողովրդի առաջնորդն էին՝ Աստծու կամոք, հարյուրամյակներ շարունակ... Եկեղեցական համաժողովի, համագումարի հրավիրման անհրաժեշտութիւն էր ծագել, որտեղ պետք է քննարկվեին նաեւ Եկեղեցու բարեկարգման, բարենորոգման հարցեր:

Ի՞նչ հորջորջում պետք է տրվեր նախաձեռնութեանը, որին մասնակցելու հնարավորութիւն ունեին միայն Արեւելյան Հայաստանի հոգեւոր հայրերը: Հայ Առաքելական Եկեղեցու ընդամենը մի թեւի՝ հատվածի, ներկայացուցիչների ընդունած որոշումները, ծրագրերը՝ կանոնադրութեան, սահմանադրութեան, թե խորհրդակցական հատկանիշներ պետք է ունենային: Նման բազում հարցեր, որոնց հիմնավոր պատասխանները պետք է գտնեին միահամուռ ջանքերով: Այն, որ հոգեւորականութիւնն ամենայն լրջութեամբ ու պատասխանատուությամբ էր մոտենում լուծման կարոտ խնդիրներին ակնհայտ է դառնում ժամանակի պարբերական մամուլի՝ հատկապես «Արարատ» հանդեսի, դիտարկումներից:

Էջմիածնի եկեղեցական համագումարն աշխատեց հունիս 12-23-ին: Նիստերի արձանագրություններն ու բանաձեւերն ամփոփող գրքույկը լույս տեսավ նույն թվականին: Ներկայացվող աշխատության մեջ այն ընդգրկվել է հավելվածում: Համագումարին մասնակցում էր 67՝ 29 կուսակրոն, մյուսները ամուսնացյալ հոգեւորական: Քննարկված եւ ընդունված բանաձեւերից մեկը փաստում է կարեւոր մի առանձնահատկություն. համագումարը ներկայացնում էր զուտ հոգեւոր դասը, սա մեր ողջ պատմության ընթացքում աննախադեպ էր, իսկ պատճառներին արդեն նշել ենք: Չկային տաճկահայոց, պարսկահայոց, Եւրոպայից եւ Ամերիկայից պատվիրակներ: Ուստի բանաձեւվում էր. «...այս ժողովն օրհնադիր լինել չի կարող, այլ միմիայն խորհրդակցական է կամ նախապատրաստական, որի որոշումները եւ վճիռները Հայոց եկեղեցու համար պարտադիր լինել չեն կարող, այլ որպէս ցանկութիւն առաջարկուել ի տնօրէնութիւն ապագայ ազգային-եկեղեցական ժողովին» (58): Հոգեւոր հայրերը շատ լավ էին գիտակցում, որ ավելի համակողմանի, հիմնավոր ու ընդգրկուն աշխատանք է սպասվում տեսանելի ապագայում, եւ լուրջ հենք էին ստեղծում:

«Թերեւս Հայ եկեղեցու պատմութեան մէջ սա առաջին դէպքն էր, երբ եկեղեցական համագումարը հրաւիրւում էր որպէս արդիւնք քաղաքական արմատական տեղաշարժերի՝ տուեալ դէպքում յեղափոխութեան եւ միապետութեան տապալման: «Վան-Տոսպի» արտայայտութեամբ՝ «դարերից ի վեր կաշկանդուած Հայ եկեղեցին հնարաւորութիւն ունեցաւ ամենայն ազատութեամբ հրապարակ հանել իր ցաւերը, ցանկութիւնները» (23):

Աշխարհաքաղաքական արմատական փոփոխություններ՝ ցարիզմի տապալում եւ ժամանակավոր կառավարության ձեւավորում, ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի հիման վրա հնարավոր զարգացումներ, եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերություն, դպրոց-մշակույթ եւ սերունդների դաստիարակություն, եկեղեցու կալվածքների եւ սեփականության հետ կապված հիմնահարցեր. այս բազում խնդիրները մտահոգ եւ նախանձախնդիր քննարկումների նյութ էին համագումարի մասնակիցների համար: Այն, որ կարեւոր էլ է գրվում Մայր Աթոռի կամարների ներքո, շատ լավ գիտակցում էին մասնակիցները: Համագումարի համանախագահ Տ. Մեսրոպ եպիսկոպոս Մովսիսյանն, ամփոփելով կատարված աշխատանքը, նկատել է. «Երկար դարերից յետոյ սա առաջին անգամն է, որ Ս. Էջմիածնի համարեա ամբողջ միաբանութիւնը՝ Ռուսաստանում

ապրող եւ քահանայական դասի ներկայացուցչութիւնը հաւաքուած եւ միասին խորհրդակցելով որոշումներ կայացրին եկեղեցու եւ իրենց անհրաժեշտ կարիքների եւ եկեղեցու բարեգարգութեան խնդիրների շուրջը» (84): Նստաշրջաններում քննարկվում եւ համապատասխան լուծումներ էին ստանում նաեւ շատ հարցեր, որոնք դժվար է զուտ «եկեղեցու բարեկարգութիւն» խորագրի ներքո համախմբելը: Օրինակ՝ հինգերորդ նիստի ժամանակ քննարկվեցին «ազգային-պետական» ուսումնական հաստատութիւնների, «եկեղեցական-ծխական դպրոցների», «կրօնա-բարոյական» դաստիարակութեան մասին կարծիքներն ու տեսակետները: Կամ, ասենք, վեցերորդ նիստին ընդունվեց բանաձեւ՝ «Հայ Եկեղեցին... նպաստել է հայ մշակոյթի զարգացման գործին... պաշտպանել է հայ ժողովրդի ամբողջութիւնը... այսուհետեւ եւս նա պէտք է շարունակէ իւր պատմական դերը...» (66): Ժողովական որոշումները փաստորեն ուղենիշ պիտի հանդիսանային հետագա գործունեութեան համար:

«Ռուսահայ հոգեւորականութեան համագումարի բանաձեւերը» կարգալիս պետք է նաեւ հաշվի առնենք պատմական ժամանակաշրջանի «առանձնահատկութիւնները», օտարների կայսերապետական նկրտումները, քաղաքական ճնշումները, համատարած գրաքննութիւնը, եւ պարզ կդառնա, որ տպագրութեան համար նախատեսվող կարճառոտ արձանագրութիւններում տեղ գտած ձեւակերպումները ոչ միայն հոգեւոր-կրօնական հայացքով են խմբագրվել, այլ նաեւ քաղաքական ու դիվանագիտական: Ահա 76-րդ էջում ծանոթանում ենք «Տասն եւ մէկերորդ» նիստի օրակարգին՝ «1) Մեր վերաբերմունքը դէպի տաճկահայ դատը. 2) Մեր վերաբերմունքը դէպի տարածքային ինքնավարութիւնը...»: Ընդունված բանաձեւը նույնպէս դիվանագիտական նուրբ զգացողութեամբ է կազմված («Մեր ժողովը միայն մի ցանկութիւն կարող է յայտնել, որ Ռուսաստանը իւր դաշնակիցների հետ միասին պիտի ազատէ մեր կոտորուող ժողովրդին տաճկական լծից, իսկ տաճկահայերի բախտի որոշումը թողնելու է նոցա») եւ, ինչպէս կարելի է նկատել, խարսխված է ազգերի ինքնորոշման իրավունքին:

Սակայն, 20-րդ հարյուրամյակի սկզբին հոգեւորականութիւնը, մտավորականները, քաղաքական գործիչները որքան էլ փորձեին վերլուծել-կանխատեսել ապագան ու ծրագրեր մշակել, հարափոփոխ, եւ թվում է, ողջախոհութեան ծիրից դուրս եկած աշխարհը հախուռն ու անկանխատեսելի ուղղումներ էր կատարում: Մինչ Գեւորգյան հոգեւոր

ճեմարանի տեսուչ Գարեգին եպիսկոպոս Հովսեփյանն ուսուցիչների եւ սաների հետ միասին որոնում-քննարկում էր դասավանդման որակի ու արդյունավետության բարձրացման ուղիները... 1917 թ. դեկտեմբերի 20-ին ստացան Զինվորական վարչության չորրորդ գնդի հրամանատարի ստորագրությամբ գրություն այն մասին, որ կրթական հաստատության շենքն ու շինությունները պետք է ծառայեն զինվորական նպատակներին: Երեք օր անց Մայր Աթոռի միաբաններ Վարդան, Թադեոս, Գյուլտ, Իսահակ վարդապետները եւ Ներսես արքեպիսկոպոս զեմարանի մեկնելու հայտ են ներկայացնում: Շատ շուտով ճակատային գծի խրամատներում էր նաեւ ճեմարանի տեսուչը: Հայտնի է, որ վտանգի ու արհաւիրքի այդ օրերին, Ամենայն Հայոց Հայրապետ Գեղորգ Ե. Սուրենյանցը կտրականապես հրաժարվեց հեռանալ Մայր Աթոռից: Հենց Նորին Սուրբ Օծության հրամանով 1918 թ. մայիս 21-29-ը Արագածից մինչեւ Սեւան ղողանջում էին եկեղեցիների զանգերը՝ քաջալերելով ու բարձրացնելով ժողովրդի հայրենասիրությունն ու մարտական ոգին... Հայոց պետականության վերականգնման համար 1918 թ. պայքարի առաջամարտիկներից էին հոգեւորականները, ճիշտ ինչպես Արցախյան հերոսամարտի, Ապրիլյան քառօրյայի ժամանակ: Ու նաեւ այսօր՝ զինվորի կողքին, հավատքով զինված ու ամուր՝ հանուն եւ ի սեր Հայրենիքի:

Գրքույկի պարունակած նյութերն ի մտի առնելով՝ տեսնում ենք, որ դժվար է գերազնահատել Հայ եկեղեցու պատմության այս դրվագի նշանակությունը մեր ժողովրդի՝ հազարամյակներով չափվող ընթացքի հղիվում, եւ թերեւս հենց դրանով է սույն ուսումնասիրության տպագրությունը՝ չափազանց կարեւոր եւ արժեւորելի:

